

КІПЛІНГ РЕАЛЬНИЙ І ВИГАДАНИЙ

З Редьярдом Кіплінгом, одним із найславетніших письменників Англії, ми вперше зустрічаемося ще в дитинстві, читаючи про дивовижні пригоди Мауглі, про химерну кішку, яка «гуляла, як сама собі знала», або про ченне й допитливе слоненя, якого підступний крокодил ухопив за носа, зробивши з нього довгий хобот. Але спадщина Кіплінга зовсім не вичерпується «Книгою джунглів» та казками, однаково цікавими і для малечі, і для дорослих. До світової літератури Кіплінг увійшов насамперед як визначний новеліст, автор нарисів та романів, що перевидаються й досі десятками мов, і, звичайно, як поет, віршами якого захоплювалися Марк Твен, Бертолт Брехт, Ернест Хемінгейв, Максим Горький...

Джозеф Редьярд Кіплінг народився 30 грудня 1865 року в Бомбей, одному з найбільших міст тодішньої Британської Індії. Батько майбутнього письменника, Джон Локвуд Кіплінг, мав незаперечний мистецький хист, та скрутні фінансові справи в Англії змусили його шукати щастя за морем. Маті Редьярда, Еліс Макдональд, відома як авторка зворушливих і витончених поезій. Безхмарне дитинство під опікою люблячих батьків, серед екзотичної природи Сходу, серед смагливих людей у дивному білому вбранні, що розповідали хлопчикові старовинні легенди і так само неймовірні новітні

бувалищини, і чию мову він змалку розумів краще від англійської,— ця пора назавше лишилася для Кіплінга найщасливішою в житті. Але тривала вона недовго. Шести-річного Редьярда батьки посилають на навчання до Англії. Там він потрапив до закритого пансіону, що наче зійшов з найпохмуріших сторінок діккенсівських романів. Перебування у цьому «будинку відчаю» закінчилось для хлопчика важкою нервовою хворобою. Кілька місяців він нічого не бачив, а кошмарні сни про жорстокі й принизливі покарання переслідували його впродовж усього життя.

Потім Редьярд учився в закритій-таки школі у Девонширі, де панувала казармена дисципліна і де вихованців, майбутніх «будівничих імперії», привчали без роздумів виконувати будь-які накази й стойчно терпіти труднощі. Але саме тут Кіплінг, який не міг розраховувати на військову кар'єру через слабке здоров'я, твердо вирішив стати письменником. До здійснення цієї мети юнак підійшов з усією впертістю, вихованою тривалими випробуваннями. Він ретельно студіює різні літературні стилі, опановує манеру провідних прозаїків та поетів — Мередіта, Гарді, Свінберна, Браунінга, Теннісона. Та для самостійної творчості потрібен був ще і власний життєвий досвід. Тому сімнадцятирічний Кіплінг по закін-

ченні школи знов іде до Індії, де влаштовується репортером аллахабадської «Цивільної та військової газети». Газетярська робота дала йому змогу досконало вивчити життя колоніальної Індії, і це знання прислужиться йому згодом не менше, ніж екзотичні перекази, запам'ятовані ще в дитинстві.

Перші свої книжки — збірку пародій на поетів-вікторіанців «Відлуни», поетичну збірку «Департаментські пісеньки» та книжку оповідань «Прості історії з гір» — Кіплінг надрукував ще в Індії, але справжня слава прийшла до нього після повернення на батьківщину 1889 року. На тлі загалом млявої, невиразної, затягнутої у корсет незлічених умовностей англійської літератури кінця вікторіанської доби читачі відразу почули мужній голос, що мовою простих солдатів, матросів, дрібних клерків захопливо розповідав про далеку Індію й важку службу в ній, не надто шануючи при тому зажерливих і пихатих чиновників колоніальної адміністрації. Образна, часто грубувата розповідь, щедро оздоблена діалектизмами й сленгом, якого в подібному обсязі не вживав до Кіплінга жоден значний письменник, як і звернення до найширшого читацького загалу, зробили книги віршів «Казармені балади» (1892), «Сім морів» (1896), «Г'ять націй» (1903) надзвичайно популярними. У ці роки, що виявилися зенітом його творчості, Кіплінг один по одному пише романі, новели для дорослих і для дітей, казки, нариси, репортажі. Одночасно він устигає обійтися півсвіту, довго живе у Сполучених Штатах, відвідує Китай, Японію, Австралію, Африку. Його книжки побивають усі рекорди за кількістю перевидань (1900 року вийшло, наприклад, сімнадцяте видання «Казарменіх балад»). Гонорарі Кіплінга сягають небачених розмірів, перевищуючи у 25 разів пересічний заробіток англійського літератора. 1907 року він перший з-поміж англійців отримує Нобелівську премію в галузі літератури.

«Феномен Кіплінга» цікавить і досі багатьох дослідників. Тривалі спроби пояснити його популярність загальноприступністю, екзотичностю, політичною заангажованістю ні на йому не наближають нас до розуміння літературного явища, яке звалося «Редьярдом Кіплінгом». Бо в особі зовні дуже простого Кіплінга маємо-таки одного з найбільших митців слова, творчість якого слід аналізувати за її власними законами. Одним із перших це зробив Т. С. Еліот у передмові до впорядкованого ним вибору Кіплінгових поезій. «Було багато авторів віршів, — писав він, — які не мали на меті творити поезію; майже усіх їх, за винятком кількох сатириків, досить швидко забули. Кіплінг тим часом творив поезію, хоча й не це прагнув передусім робити. Ось цю особливість його спрямування я й мав на увазі, називаючи його «автором балад»... Річ у тім, що я розширю і водночас дещо звужую значення слова «балада». В оповідній баладі головне — події; така балада є природною формою оповіді, мета якої — викликати відповідні емоції. Поезія в ній другорядна і до певної міри неусвідомлена, її форма — короткі римовані строфі. Читацька увага зосереджується на подіях і характерах; зміст балади повинен бути відразу зрозумілий слухачеві. Повторне прослу-

ховування може змінити перші враження, може посилити ефект, але цілковите розуміння має досягатися вже при першому прослуховуванні. Метрична форма має бути простою — такою, що не привертає до себе уваги, хоча повторення і рефрен можуть додавати творові ефекти заклинання.

...Вони (Кіплінгові балади. — М. С.) виграють від читання вголос; вухо не потребує якихось попередніх навиків, аби легко за ними стежити. Ця простота заміру поєднується, однак, із непревершеним даром слова, фрази, ритму. Немає поета, який би менше займався самоповторюванням. У баладі строфа не повинна бути задовгою, а ритмічна схема — заскладною (хоча знаходимо у Кіплінга і секстину, й витончену сапфічну строфу. — М. С.); строфа має негайно сприйматися в цілому, рефрен може сприяти повторюваності, у межах якої можлива певна кількість ритмічних варіацій.

Різноманітність форм, які Кіплінг придумяється вигадати для своїх балад, вражає: кожна з них чітка і якнайкраще пасує до змісту й настрою твору. І водночас його віршування не є аж занадто правильним: монотонний ритм існує там, де монотонність справді потрібна, проте й відхилення від класичних розмірів трапляються дуже часто».

Ці глибокі спостереження, однак, було зроблено лише 1941 року, вже після Кіплінгової смерті. А був час, коли авторитет Кіплінга-письменника почав неухильно падати. І якщо перші Кіплінгові книжки називали головним чином естетської критики, то на початку двадцятого сторіччя з'явилися вже значно вагоміші причини для звинувачень. Людство вступило в грандіозну смугу соціальних перетворень і потрясінь, на тлі яких Кіплінг із його несхідною вірою в історичну місію Британії виглядав анахронізмом. Від письменника відсахнулася інтелігенція, а для повоєнних поетів-авангардистів з кола Т. С. Еліота та Езри Паунда, які тяжіли до складної рафінованої символіки, Кіплінг, що говорив мовою мільйонів і для мільйонів, був не так митцем, як «бардом імперіалізму», будівничим Імперії на кшталт Сесіля Родса.

На жаль, цей одіозний ярлик виявився надто прилипливим, дарма що один з його авторів, Т. С. Еліот, згодом чимало зробив для відродження доброго літературного імені Кіплінга. Мусимо, отже, чітко сказати, що Кіплінг ніколи не був оспівувачем визискування колоніальних народів. «Тягар білої людини» означав для нього насамперед чесну, самовіддану, виснажливу і жертовну працю заради того, щоб, як вірив письменник, прилучити відсталі народи до сучасної цивілізації. Звичайно, обмеженість цієї точки зору сьогодні цілком очевидна, але підстав для всіляких вульгаризаторських узагальнень, на які було особливо щедре наше літературознавство культурської, та й післякультурської доби, вона аж ніяк не дає. Тим більш не дає для цього підстав знаменита «Балада про Схід і Захід», перші рядки якої («Захід є Захід, а Схід є Схід, і їм не зйтися вдвох, допоки Землю і Небеса на Суд не покличе Бог»), часто й абсолютно неправомірно висміюються з контексту — на доказ начебто непе-

реборного для Кіплінга антагонізму двох різних світів з їхніми системами цінностей, поглядів і законів. Насправді ж уся балада — послідовне спростування цієї тези, палкий гімн силі людського духу, що дає змогу різним людям звестися над каствими і національними забобонами й простягти один одному руки. Не в перших, а в останніх рядках справжня поетова позиція!

Та Сходу і Заходу вже нема,
Границь нема поготів,
Як сильні стають лицем до лиця,
Хоч вони із різних світів!

Кіплінг, який зустрів першу світову війну шовіністичним віршем-закликом, дуже скоро пересвідчився у цілковитій безглуздості цього кровопролитного бойовиська, створивши трагічні, сповнені гіркого сарказму «Воєнні епітафії» та «Гефсиманський сад». Зрештою, ще раніше тема тупої, безжалісної і руйнівної машини війни прозвучала в уривчастих і суворих рядках «На марші» — вірші, що, можливо, навіть усупереч задумові його автора став одним із найсильніших антивоєнних творів європейської поезії.

Після світової війни, на якій загинув і його син, Кіплінг до самої смерті жив похмурим самітником, до мінімуму звузивши коло свого спілкування. До останнього дня він писав, але між ним і сучасниками вже звелася стіна глухого непорозуміння. 1936 року Англія віддала письменникові найвищу останню шану, але на його похорон до Вестмінстерського абатства не прийшов жоден більш-менш значний літератор. Для них Кіплінг помер набагато раніше...

Та минули літа, де й поділась оспівана Кіплінгом Британська Імперія, і час, пригамувавши у творчості письменника нотки неприємної політичної тенденційності, лишив нам прекрасні новели й поезії, де ззвучить ясна віра в силу і мужність людини, в її здатність бороти труднощі на шляху до високої мети. Ідеал Кіплінга — перемога активного творчого людського духу над усім заклякливим і нерухомим, — із рідкісною силою стверджений насамперед його поезією, лишається близьким і зрозумілим для

будь-якої епохи, і в цьому, напевно, й полягає таємниця високої внутрішньої напруги, з якою й тепер звучать нам поетові вірші. Не випадково до їх популяризації, скажімо, в Росії приклались такі прекрасні перекладачі, як М. Лозинський, М. Гумільов, С. Маршак, К. Симонов.

«Українському» Кіплінгові, на жаль, пощастило менше. Відомі лише окремі спроби перекладу його віршів, що належать перу Д. Паламарчука, Л. Солонька, Є. Сверстюка, В. Коротича, — та й ті здебільшого неопубліковані. На те є свої причини. Тавро «барда імперіалізму» надовго вилучило творчість Кіплінга з нормального літературного обігу. Навіть казки з «Книги джунглів» кваліфікувалися колись як «апологія імперіалістичного хижакства, мрія про людське суспільство, перетворене на звірину зграю, де єдиний закон — право хижака на здобич, де панують хаос, анархія та розвал, а жадоба вбивства і страх смерті замінюють усі суспільні зв'язки» (Р. Міллер-Будницька. Пoэзия Рэдиарда Киплинга. — Л., 1936). Та коли у Москві й Ленінграді ще можна було подати Кіплінга читацькому загалові, убезпечившись бодай отаким «невідпорним» аргументом: «Творчість Кіплінга набуває для нас особливого інтересу як викінчене, високохудожнє втілення ідей і настроїв нашого ворога, як одне з найбільших досягнень поезії західного імперіалізму» (там само), то в Києві через відомі видавничі умови вже сама така преамбула до московського чи ленінградського видання повністю виключала можливість друку.

Тому майже за шість десятиліть на Україні з'явилися лише дитячі твори Кіплінга й невелика, надзвичайно раритетна збірка його «дорослих» оповідань. Лише сьогодні, завдяки перебудові всього нашого суспільного життя і включення в нормальний літературний обіг десятків імен, яких раніше не можна було навіть згадувати без лайтивих епітетів, ми зважуємося зруйнувати ще один міф — міф про «людиноненависника», «оспівувача хижакства», «барда імперіалізму», яким начебто був і яким насправді ніколи не був Редьярд Кіплінг.

Максим СТРИХА

Заставка та кінцівка до прижиттєвого видання казок Р. Кіплінга.